

KADOC- nieuwsbrief

2011/4

KADOC verwerft het kwaliteitslabel als erfgoedbibliotheek

Op vrijdag 1 juli ontving KADOC het bericht van het agentschap Kunsten en Erfgoed dat “de aanvraag die was ingediend met het oog op het bekomen van een kwaliteitslabel op 29 juni 2011 door de minister was goedgekeurd”. Voortaan mag KADOC zich naast ‘erkend cultureel archief’ ook als een erkende erfgoedbibliotheek beschouwen. Het nieuwe label is een erkenning van de waarde van de bibliotheekcollectie en van de kwaliteit van de werking die errond wordt ontwikkeld.

Op 5 april vond een visitatie plaats van een commissie van experts om te controleren of de vier basisfuncties van een erfgoedbibliotheek, met name de verzamelfunctie, de behoud- en beheerfunctie, de onderzoeksfunctie en de publieksgerichte functie, op een evenwichtige en kwaliteitsvolle manier worden uitgeoefend. De commissie besteedde veel aandacht aan collectievorming en -registratie, depotwerking, herbestemming, actieve en passieve maatregelen met betrekking tot behoud en beheer, onderzoek en valorisatie. Verder werd gepolst naar de visie op de totaliteit en het toekomstperspectief van de werking.

Naast KADOC kregen ook de zes partners van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek het kwaliteitslabel. Met de zeven nieuwe toegekende kwaliteitslabels zijn er in totaal 78 erkende collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties (8 culturele archiefinstellingen, 8 erfgoedbibliotheeken en 62 musea) opgenomen in het register van erkende collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties.

ERKENDE
ERFGOED
BIBLIOTHEEK

Inhoud / 2 KADOC verwerft het kwaliteitslabel als erfgoedbibliotheek / 4 ‘De edele competitie om de armenzorg in Europa. Staat versus kerk(en)? / 8 Het glazeniersatelier Capronnier. Belgisch pionier van het gebrandschilderde glasraam in de negentiende eeuw / 16 Jesuitica in Leuven. Provinciaal archief Vlaamse jezuïeten in KADOC / 22 Archieven van contemplatieve gemeenschappen. Bij het overlijden van zuster Renild Soumillion / 24 Living with History & Christian Masculinity. Twee nieuwe KADOC-publicaties

Cover: Duitse soldaten in de ruïne van de abdij van Orval, 1916.

Blz. 3: de halle van Ieper na de Eerste Wereldoorlog en Saint-Lô in de zomer van 1944.

Deze drie foto's zijn opgenomen in de nieuwe KADOC-publicatie Living with History (zie blz. 24).

De edele competitie om de armenzorg in Europa Staat versus kerk(en)?

Jan De Maeyer

Van 30 juni tot 2 juli vond aan de universiteit van Trier de internationale workshop “The noble competition of charity: denominations in Northern, Western and Central European social systems during the long 19th century” plaats. Twee Leuvense deelnemers (MoSa/KADOC) verzorgden er een lezing en participeerden actief aan de discussies. De workshop maakte deel uit van het groots opgezette onderzoeksproject ‘Fremdheit und Armut’ (SFB 600). Een ander onderdeel was de tentoonstelling *Armut. Perspektiven in Kunst und Gesellschaft* in het Stedelijk Museum van Trier, met een (kunst)historisch goed gedocumenteerd overzicht van de armoedeproblematiek.

In zijn inleiding ontwikkelde de initiatiefnemer Bernhard Schneider (Univ. Trier) de centrale vraagstelling. Vond er in de lange negentiende eeuw een ‘edele competitie’ plaats tussen de civiele overheden (staat, steden en gemeenten) en de kerk(en) op het domein van de caritas en armenzorg, of betrof het veeleer een venijnige, zelfs verbeterde strijd? Vormde armenzorg een onderdeel van de zogenaamde ‘Culture War’, de soms heftige spanning tussen de moderne liberale staten en de rooms-katholieke kerk? Wat waren de motieven van de anglicaanse, protestantse en katholieke kerk(en) om aan diaconie en caritas te doen? Hoe beïnvloedde de armenzorg het kerkelijke zelfbeeld? In welke mate droeg ze bij tot de inclusie of exclusie van religieus gefundeerde morele normen in de burgerlijke samenleving? En wat was de rol van mannen en vrouwen?

Armoede in woord en beeld(spraak)

De workshop was geconstrueerd rond twee grote thema's: het discours over armoede en de praktijken in diverse Europese landen.

Wilfried Rudloff (Univ. Kassel) behandelde het discours tijdens het Duitse keizerrijk, duidelijk beïnvloed door de verlichting en het burgerlijk normerend denken. Het ambtelijke vertoog beoogde de werking van de publieke instellingen te legitimeren, de taken van het nationale, regionale (deelstaten) en lokale (steden, gemeenten) bestuursniveau te definiëren en de proliferatie van initiatieven tegen te gaan. Het had ook aandacht voor eerstelijnszorg (onmiddellijke materiële noden en opvang) en gaf de aanzet tot moeder- en kindverzorging.

Het referaat van Michaela Maurer (Univ. Trier) sloot daarbij aan. Ze onderlijnde dat zowel in het burgerlijke als het kerkelijke discours een scherp onderscheid werd gemaakt tussen 'onwaardige' en 'waardige' armen, tussen 'individuele' en 'collectieve' armoede (die werd gezien als het gevolg van industriële of voedselcrisisen). De vertogen bevatten bovendien een latente semantische tegenstelling tussen de private armenzorg, die incidenteel en weinig efficiënt werd genoemd (aalmoezen, soms ook aan landlopers bijvoorbeeld) en een meer doelgerichte, institutionele aanpak (gericht op heropvoeding, zoals landloperskolonies en werkscholen) van publieke overheden. Ook in de lezingen van Franz Ingmar (Univ. Trier) en Thomas Kuhn (Univ. Greifswald) over respectievelijk het discours in de katholieke pers en in protestantse (theologische) traktaten kwamen die tegenstellingen naar voren. Er was ook heel wat te doen over de kwestie of katholieke behoeftigen wel terechtkonden in protestantse instellingen en vice versa.

Uit de discussies bleek enigszins verrassend dat het begrip 'caritas' in Duitsland pas na 1870 ingang zou hebben gevonden. Gemeenschappelijk element in het protestantse en katholieke discours was dat alle armen beschouwd werden als leden van de kerk, als volwaardige, maar ongelukkige kinderen van God, die evengoed deel uitmaakten van Gods heilsplan. Ze vormden volgens het kerkelijke discours het object van zorg door de bezittenden, die daarmee hun zielenheil konden bevorderen. Daarmee raakte de workshop het vincentiaanse adagium "Dieu comme but, les pauvres comme moyen". Er ging trouwens heel wat aandacht naar de (mannelijke) vincentianen en de *Dames de la Charité* of de *Dames de la Miséricorde*. Vanaf ca. 1845 engageerden dames zich meer en meer in de publieke armenzorg (via financiële bijdragen), een interessante vaststelling die kan worden verklaard vanuit de katholieke Aufklärung in Duitsland of het liberaal-katholicisme in België (in de context van het unionisme). Vanaf de jaren 1860-1870

geraakte het vrouwelijk engagement in de armenzorg meer en meer in het vaarwater van het ultramontanisme, wat leidde tot eigen caritatieve initiatieven. Het valt op dat het ultramontaanse discours vooral de armenzorg in de pauselijke staten als na te volgen model aanpreeft.

Praktijken In het tweede deel van de workshop over de praktijken bleek uit de referaten van Christian Schröder (Univ. Trier), Andreas Henkelmann (Univ. Bochum), Beate Althammer (Univ. Trier), Karl Gabriel (Univ. Münster) en Catherine Maurer (Univ. Strassbourg) hoezeer lokale ideologisch-religieuze contexten een rol speelden. Verschillende sprekers schetsten hoe in de eerste helft van de negentiende eeuw pastoors en/of protestantse predikanten in de publieke armenzorg werden gezogen en er een wezenlijke, maar wel steeds ondergeschikte rol speelden. Ook in België was dat het geval (Jan De Maeyer, KADOC & Leen Van Molle, MoSa). Het was pas in de context van de zogenaamde 'Culture Wars' dat de concurrentie tussen kerk en staat een venijnig karakter kreeg. In de discussies kwam daarbij onder andere de reconfessionaliseringstheorie (cf. Olav Blaschke - Univ. Trier) naar voren, die inderdaad door de aanwezigheid werd bevestigd. Een grote indruk maakte Rupert Klieber (Univ. Wien) die, steunend op zijn nieuwe publicatie *Jüdische - christliche - muslimische Lebenswelten der Donaumonarchie: 1848-1918*, aanbracht dat er in de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie geen sprake was van concurrentie tussen de religies en evenmin tussen de kerken en de staat, maar dat de overheden er het subsidiariteitsbeginsel lieten spelen in de organisatie van de armenzorg en de hele verzorgingssector.

Het Verenigd Koninkrijk (Frances Knight, Univ. Nottingham) en Ierland (Daire Keogh, Univ. Dublin) verdienen apart vermeld te worden. In het Verenigd Koninkrijk voltrok de bovengeschetste evolutie zich in de omgekeerde richting. De Britse armenwet van 1834 ontlastte de anglicaanse clerus in belangrijke mate van de armenzorg, en dat nota bene met de instemming van de aartsbisschop van Canterbury. In Ierland was die wet niet van toepassing, aangezien het gebied door de Britse overheid werd behandeld als een kolonie. Bijgevolg vond de rooms-katholieke kerk in de armenzorg een enorme opportuniteit om zich te profileren, en wel vanuit een sterk ultramontaans perspectief. Ierland werd voor roomse kerk een open doelkans, te weten dat de *Great Famine* (1845-1852) drie miljoen van de acht miljoen inwoners afhankelijk maakte van armenzorg en één miljoen er ook het leven bij liet!

De lezingen die de armenzorg vanuit een genderperspectief behandelden (ten dele Liselotte Malmgart - Univ. Aarhus; Ute Gause - Univ. Bochum; Michaela Sohn-Kronthaler - Univ. Graz; Yvonne Maria Werner - Univ. Lund; Rachel Fuchs - Univ. Temple/VSA) legden dan weer andere accenten. Ze belichtten de feminisering van de protestantse diaconie (diaconessen), samen met de concurrentie met mannelijke broedercongregaties, het lot van ongehuwde moeders, de nood aan kindbescherming en de eerste initiatieven voor kinderopvang (*crèches*). Opvallend was het sterk vergelijkbare burgerlijke en religieuze discours over prostituees en vagebonden (*landlopers*). De genderbenadering maakte eens te meer duidelijk dat religieuze opvattingen in relatie stonden met moderniseringsprocessen, zoals industrialisering en urbanisering.

Scherpe conclusies De conclusies van de workshop werden geformuleerd door de politoloog Philip Manow (Univ. Bremen). Trefzeker schoof hij na drie dagen van intense discussies en wandelgangsgesprekken de volgende drie vaststellingen naar voren:

- 'The noble competition of charity' was geen eenduidig gegeven; vaak was er sprake van samenwerking, complementariteit en wederzijdse beïnvloeding.

- Waar armenzorg wel het voorwerp van competitie tussen de moderne natiestaat en de georganiseerde religies (kerken) was, werd ze - in tegenstelling tot het onderwijs - geen breekpunt. Vooral op lokaal vlak deden er zich vormen van informele samenwerking voor.

- Het financiële/fiscale aspect (het kostenplaatje) mag in het onderzoek of de discussies niet ontbreken. De rolverdeling tussen staat en kerk(en) was veelal pragmatisch en het aspect van kostenbeheersing of -haalbaarheid was meestal niet ver weg.

*Onder het vaandel van het kind Jezus (tweede van links) stapten de zusters Kindsheid Jesu in 1867 mee op in de Gentse Sint-Machariusprocessie met enkelen van de weeskinderen die ze onder hun hoede hadden.
[Gent, Zusters Kindsheid Jesu]*

De uitdagende eindconclusie van Manow luidde dat historici en theologen de relatie staat en kerk(en) op het vlak van armenzorg en zorgverstrekking (zieken, weduwen, wezen enzovoort) in de lange negentiende eeuw misschien te zeer vanuit het concurrentieperspectief benaderen. De politoloog waarschuwde dat het concurrentiemotief misschien een te eenzijdige, artificiële constructie is, eigen aan een retrospectieve benadering. Veel stof voor reflectie dus. Het is uitkijken naar de acta, die bij de uitgeverij Peter Lang zullen verschijnen.

Voor KADOC vormde de aanwezigheid bovendien een van de aanzetten van het publicatie- en tentoonstellingsproject *Armoede in Vlaanderen in historisch perspectief* (werktitel) dat in 2016 in de context van 125 jaar *Rerum novarum* annex 95 jaar ACW in het kader van het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd (provincie Oost-Vlaanderen) zal plaatsvinden.

De armoedezorg komt trouwens ook aan bod in de recente KADOC-publicatie over de Zusters Kindsheid Jesu, 1835-2010 (zie voor meer informatie en bestelmogelijkheid <http://kadoc.kuleuven.be/nl/publ/div/d49.php>) en is een van de thema's in *Social Welfare*, het derde deel van de KADOC-subreeks *The Dynamics of Religious Reform in Northern Europe, 1780-1920*, dat in het najaar verschijnt en waarover we later nog zullen berichten (zie <http://kadoc.kuleuven.be/nl/publ/istud/chref/chref.php>).

Het glazeniersatelier Capronnier

Belgisch pionier van het gebrandschilderde glas- raam in de negentiende eeuw

Rie Vermeiren

In de kunsthistorische naslagwerken wordt het door niemand betwist: het glazeniersatelier Capronnier legde het fundament voor de herleving en de herwaardering van het gebrandschilderde glasraam in de negentiende eeuw in België. Vreemd genoeg vertaalde die erkenning zich tot dusver amper in onderzoek en publicaties. Hopelijk komt daar verandering in nu het atelierarchief Capronnier, dat eind 2006 werd aangekocht door de Vlaamse Gemeenschap en vervolgens gedeponneerd op KADOC, volledig is geïnventariseerd.

Het glazeniersatelier Capronnier staat voor bijna een eeuw artistieke activiteit, van omstreeks 1829 tot 1909: kennis en vakmanschap werden drie generaties doorgegeven van vader op zoon. De naam is verbonden aan de creatie van talloze belangrijke glasraamensembles en aan de restauratie van vele historische brandglazen die tot de topstukken van ons erfgoed behoren. De excellente reputatie van het atelier reikte tot ver buiten de grenzen van België: de deelname aan vrijwel alle wereldtentoonstellingen en de aldaar behaalde prijzen hebben daartoe ongetwijfeld bijgedragen.

Drie generaties De Franse stichter van het atelier, François Capronnier (1779-1853), werkte als expert in glazuren en emailverven een tijdlang in de porseleinindustrie van Sèvres. Om een nog onbekende reden verhuisde hij

A

XVI.

5e Henri Cte d'Ursel

Ensemble d'ensemble avec couronne
trinitaire et supports (qu'il faut)
à 13 perles

Eglise St Gudule
Transept sud
Façade Ouest

2e Ursel Harcourt

Ensemble d'ensemble, couronne
trinitaire

6e Clermont Comte

1er Priost

(v. le cachet) sans
la modification de la
couronne

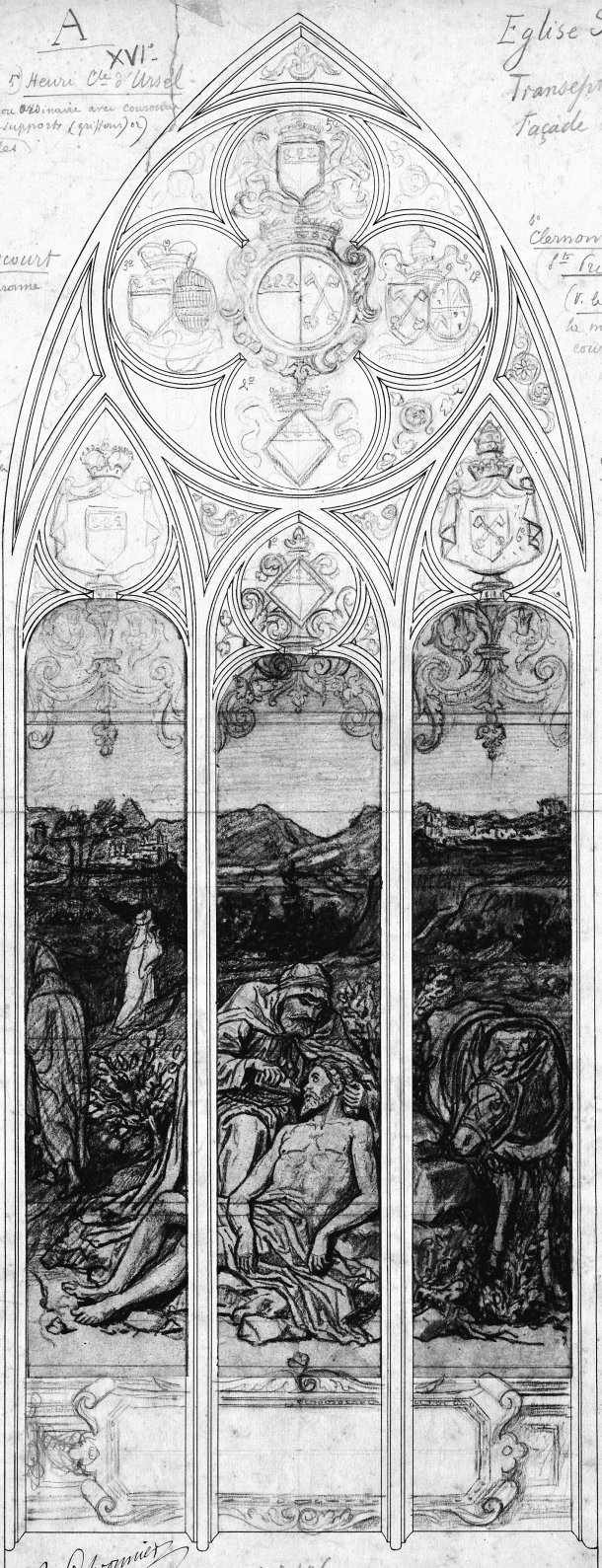
2e Caroline
Cte d'Ursel

Ensemble en bronze
avec couronne trinitaire
à 13 perles

13 Caroline d'Orléans

Ensemble en bronze
sans couronne

6e Couronne ducal
française, à 5 fleurons
surmontés de la hache
marquée d'Henri IV

J. B. Leprieux
1878

N° 106

2^m projet

omstreeks 1820 met zijn gezin naar Schaarbeek. Hij was gefascineerd door het patri-monium aan oude glasramen in het Brusselse en door de technieken van dat kunstam-bacht, dat in de achttiende eeuw verwaarloosd en zo goed als vergeten was. In decem-ber 1828 bewam hij een brevet voor de uitvinding van een nieuw procedé van brand-schildering op glas. Zo zette hij zijn eerste stappen in de discipline.

De omstandigheden waren hem gunstig gezind. Koning Leopold I was bereid veel te investeren in de restauratie van gebouwen en monumentale kunstwerken om het jon-ge België te herinneren aan een roemrijk verleden en het een culturele identiteit te ver-schaffen. Diens raadgever Amedée de Beaufort had een grote liefde voor de glasschil-derkunst. Hij was de eerste privéopdrachtgever van Capronnier en de eerste voorzitter van de in 1835 opgerichte Koninklijke Commissie voor Monumenten. In die functie nam de Beaufort het initiatief tot de restauratie van historische glasramen, zoals die in de Sint-Michiël en Sint-Goedelekerk in Brussel. Dat was voor Capronnier de eerste grote uitdaging, waarmee zijn atelier onmiddellijk naam en faam verwierf.

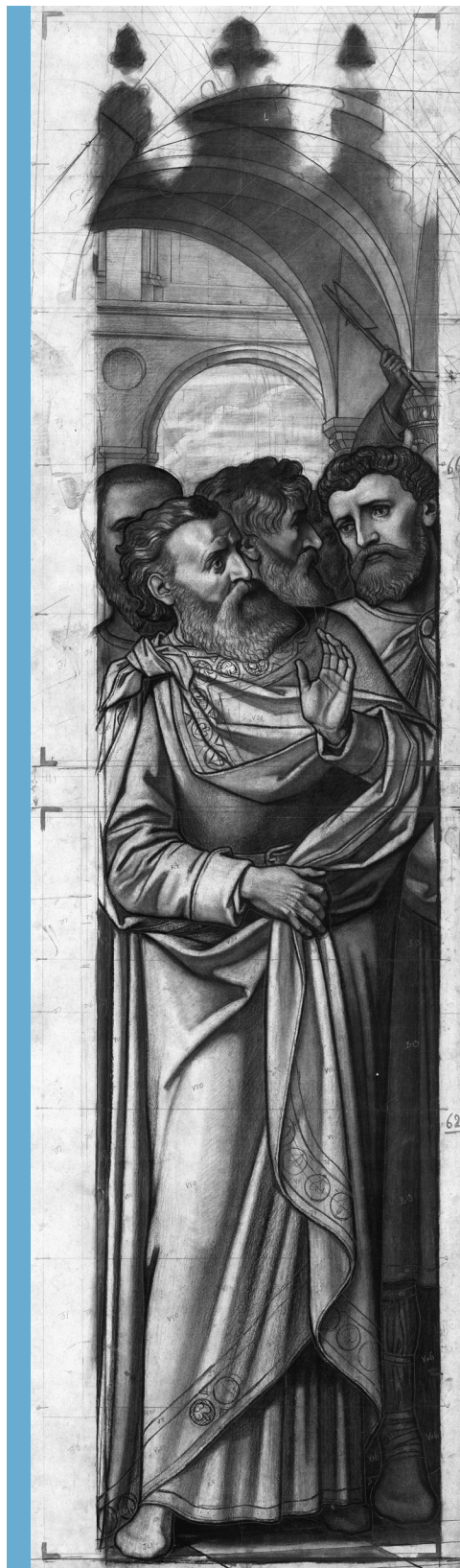
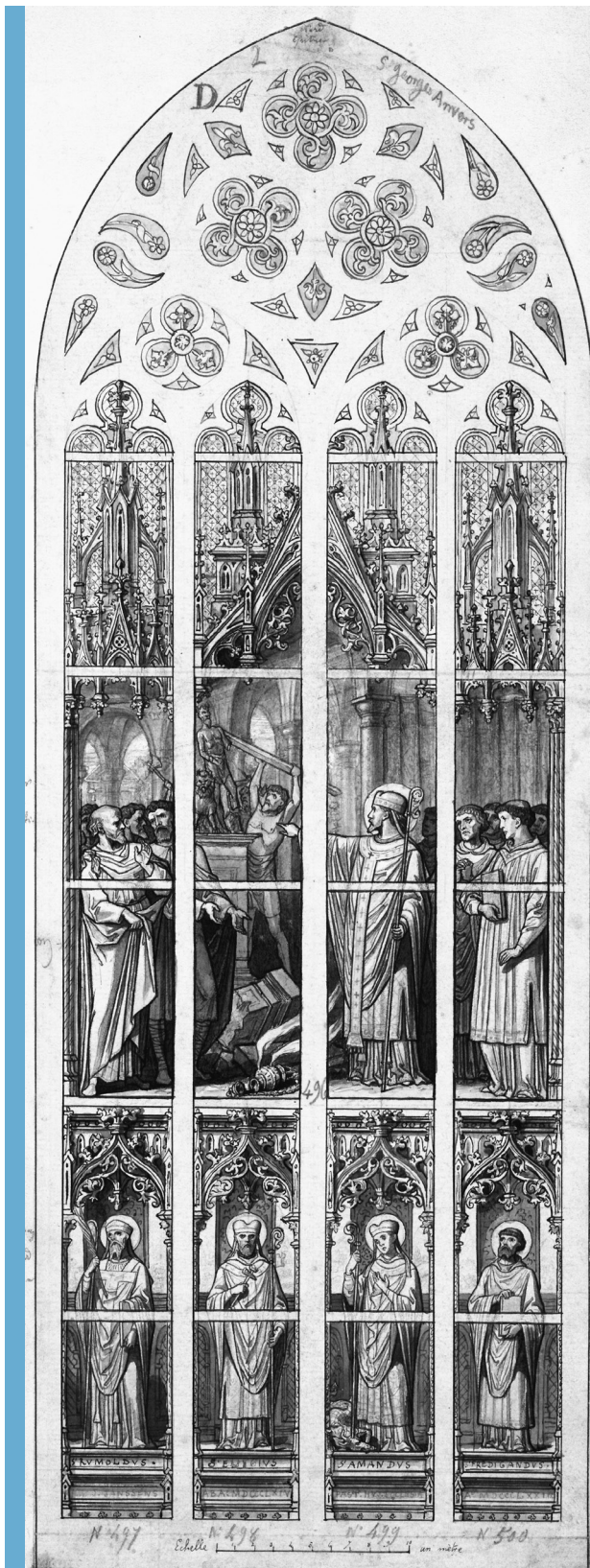
Zijn gedegen technische kennis gaf François door aan zijn zoon Jean-Baptist (1814-1891), die zich vanaf 1836 ten volle toegedee op de glasschilderkunst en in 1839 het ate-lier in Brussel overnam. Onder zijn leiding kende dat zijn absolute hoogtepunt, zowel kwantitatief als kwalitatief. Het kreeg vele belangrijke restauratieopdrachten en redde zo - naar de normen van die tijd - een belangrijk en verwaarloosd patrimonium.

Zijn veelzijdigheid maakte Jean-Baptist zonder twijfel tot de belangrijkste figuur in de geschiedenis van het atelier. Hij combineerde technische knowhow met een gro-te kunsthistorische belangstelling en een uitgesproken talent voor tekenen. Daarin bekwaamde hij zich aan de Brusselse Academie bij de kunstschilder François Navez. Jean-Baptist deed meermaals een beroep op zijn leermeester om glasmaamontwerpen uit te tekenen op ware grootte. Navez was erg belangrijk voor het atelier. Hij onder-hield contacten met vele adellijke en vooraanstaande families en zetelde in verschil-lende culturele organisaties. Bovendien vormde hij vele kunstenaars die als carton-nier voor Capronnier zouden hebben gewerkt, onder wie Charles Degroux (1825-1870) en Constantin Meunier (1831-1905).

Na de dood van zijn vader in 1891 en de verdeling van de erfenis besloot Jules-Adrien Capronnier (1838-1914) in de bestaande gebouwen in de Rogierstraat in Schaarbeek opnieuw een atelier op te starten samen met kartontekenaar François-Ambroise Comère. Beiden, opgeleid en werkzaam bij Jean-Baptiste, bleven de naam van het huis eer aan-doen door de hoogstaande kwaliteit van de tekening en de technische uitvoering. Zij voltooiden verschillende nog lopende projecten en bleven de traditionele modellen uit de bloeitijd van het atelier getrouw volgen. Het atelier Comère-Capronnier, dat geen eigen vernieuwende stijl ontwikkelde, bleef nog productief tot 1909.

Wel en wee Na het overlijden van Jean-Baptiste Capron-nier in 1891 werden zijn kunstcollectie, zijn bibliotheek en het tekeningenarchief van het atelier open-baar verkocht. In de *Catalogue de la collection de cartons de vitraux peints de la succession de J.B. Capronnier à Bruxelles* (1892) staan 3280 loten met tekeningen in detail beschreven. Een 1000-tal loten werd verworven door de Belgische over-heid, die ze onderbracht in de Koninklijke Musea voor Kunst

*‘H. Willibrordus laat in aan-
wezigheid van de heidenen
hun afgodsbeeld verbrijzelen’.
Ontwerp en een van de cor-
responderende kartons van
Jean-Baptiste Capronnier
voor een glasraam in de Ant-
werpse Sint-Joriskerk, s.d.
[KADOC BE-942855-1444-4-17]*

Eglise St Catherine à Hoogstraeten

Projet de réédification du vitrail placé
dans l'extrémité du Transept (côté sud)

Façade Est.

D

XVI Sècl.

La partie ogivale est ancienne

Composition nouvelle

Lancelot Van Ussel
Bourgmestre forain
d'Anvers en 1833.

Guillaume Van de Werre
Econote d'Anvers.

Arnould Van de Werre
Amman d'Anvers
en 1833

Guillaume Driech
Bourgmestre du dedans
en 1833

3390-3396

Ged. gekend door de fabrikant
Der bank van St. Catharina
in zitting van 3 Juli 1892
te Hoogstraeten

De Schepenen
van Anvers

De voorzitter

X. C. Van

Ged. gekend door de fabrikant

Der bank van St. Catharina

in zitting van 3 Juli 1892

te Hoogstraeten

De Secretaris

De Schepenen

Va. van de la Commission Revisie
des comptes, le 23 Juillet 1892
avec le rapport du 30 de ce mois, n. 3110
Le Secrétaire
Le Président

et H. a. Naux

Mellens

en Geschiedenis, wat aantoonde dat het archief toen al van grote waarde werd geacht voor het nationale patrimonium. Dat archiefdeel omvat dan ook in hoofdzaak kartons voor de restauratieprojecten van historische glasramen in België.

De overige loten, vooral nieuwe creaties uit de periode van Jean-Baptiste, werden teruggekocht door zoon Jules-Adrien en diens compagnon Comère. Toen zij in 1909 hun werkzaamheden staakten, werd het archief, aangevuld met dat van Comère-Capronnier, achtereenvolgens overgenomen door de schilders-glazeniers Arthur Wybo, Lechantre-Massy en Roger Coppe. Diens zoon Xavier bood het enkele jaren geleden aan op de kunstmarkt. Uiteindelijk kocht de Vlaamse Gemeenschap het archief in november 2006 aan om het te behoeden voor versnippering en vertrek naar het buitenland.

In het voorjaar van 2007 werd het archief door de Vlaamse overheid in depot gegeven aan KADOC met de opdracht het te ontsluiten en open te stellen voor onderzoek. In overleg met het Agentschap Kunsten en Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap gingen de inventarisatie en de conservering van het archief van start in 2008. Het eindresultaat werd voorgesteld op een studiedag in oktober 2010.

Inhoud Van het bedrijfsarchief Capronnier bleven enkel de ontwerptekeningen voor glasramen bewaard, dus geen projectdossiers en -correspondentie, order- en kasboeken, atelierregisters noch personeelsadministratie. Het gaat om een kleine 4000 tekeningen, waaronder schetsen, voorstudies en ontwerpen op schaal, presentatietekeningen met alle stempels en signaturen van de opdrachtgever, de adviserende Commissie voor Monumenten en de subsidiërende instanties, soms technische tekeningen, maar in hoofdzaak kartons. Dat zijn gedetailleerde ontwerptekeningen op ware grootte die als model dienden bij de uitvoering. De diverse soorten tekeningen en hun onderlinge samenhang illustreren en verduidelijken het wordingsproces van het glasraam, de keuzen die werden gemaakt, de wijzigingen die werden aangebracht.

De bewaarde ontwerptekeningen hebben betrekking op de nieuw gecreëerde glasramen in de productieperiode van Jean-Baptiste Capronnier en het atelier Comère-Capronnier. Het gaat in hoofdzaak om ramen voor kerken, kapellen en openbare gebouwen, 305 in het totaal, waarvan het merendeel (191) in het buitenland, vooral Groot-Brittannië (120) en Nederland (52). De vroegst gedateerde stukken stammen uit de jaren 1840. Ze zijn een rijke bron voor de kunstgeschiedenis en de erfgoedzorg.

De tekeningen mogen dan enkel de aanzet tot het eigenlijke kunstwerk zijn, hun artistieke waarde mag zeker niet worden onderschat. De lijnvoering in potlood, vet krijt of houtskool is vaak zeer onbevangen en geeft daarom ook op zeer directe wijze voeling met het genie van de kunstenaar. Om het goedgekeurde ontwerp op schaal uit te tekenen op ware grootte, deden de Capronniers een beroep op de meest vooraanstaande historie- en genreschilders uit hun tijd. Elke tekenaar had zijn specialisme - portretten, handen, landschappen, textuur van materialen - en in het archief, zelfs op een en hetzelfde karton, zijn dan ook meerdere 'handen' te onderscheiden. De figuren en scènes werden tot in het kleinste detail weergegeven: expressieve gezichten en houdingen, licht- en schaduwwerking die volume geeft aan de figuren, de diepte in de compositie, de weergave van de stoffen, niets werd aan het toeval of aan de fantasie van de glasschilders overgelaten.

'De kroning van Onze Lieve Vrouw'. Ontwerp van een glasraam door Comère-Capronnier voor de Sint-Catharinakerk van Hoogstraten, 1892.
[KADOC BE-942855-1444-45-3]

Hoewel er geen atelierregister bewaard bleef, kon aan de hand van de nummering op de tekeningen de wijze van registratie in het atelier worden gereconstrueerd. De beschrijving in de veilingcatalogus van 1892 is daarop gebaseerd en verschaft ook informatie over hoe de tekeningen werden bewaard. Die catalogus diende als uitgangspunt bij de inventarisatie van het archiefdeel van Jean-Baptiste. Voor de ontsluiting van het deel Comère-Capronnier was een dergelijk werkinstrument niet voorhanden.

Inventarisatie De oorspronkelijke bewaringswijze, die gezien de materiële toestand van de tekeningen zeker moest worden gerespecteerd, en de expliciete vraag van de Vlaamse Gemeenschap naar een schade-inventaris om haar toekomstig conserveringsbeleid op af te stemmen, hebben doen besluiten tot een stuksgewijze ontsluiting. De tekeningen werden per land alfabetisch op plaatsnaam en vervolgens op site geordend. Daarbij werd een onderscheid gemaakt tussen de ontwerpen voor kerken, kapellen en openbare gebouwen enerzijds en projecten voor particulieren anderzijds. De tekeningen van de verschillende generaties Capronnier werden per site samengebracht.

De inventaris van Capronnier is ingeladen in het programma ScopeArchiv, dat deel uitmaakt van LIAS (Leuvens Integraal Archiveringssysteem). Hij is aldus (via de KADOC-website, klikken op 'Erfgoed' en dan op 'Archief') online raadpleegbaar. Al gedigitaliseerde tekeningen kunnen vanuit de beschrijvingsfiche worden opgeroepen en zijn in de daaraan gekoppelde beeldbank (via de KADOC-website, klikken op 'Audiovisuele documentatie' en dan op 'Digitool') te bekijken. De onderzoeker kan tot op de kleinste details inzoomen.

Preservatie Gelijklopend met de inventarisatie werden de tekeningen recto verso in de mate van het mogelijke voorzichtig gereinigd met een zachte borstel en/of stofzuiger, waarvan de zuigkracht regelbaar is. Vooral de materiële verzorging van de vaak fragiele kartons, met afmetingen van 3 tot 8 m², vergde veel tijd. Ze werden in het atelier opgerold bewaard zonder wikkel en zijn dus erg vervuild en aan de randen gescheurd. Vaak waren ze voor lange tijd samengedrukt en hebben ze dus plooiën, waardoor de tekening niet meer te vlakken is zonder bijkomende schade. Uiteraard hangt dat samen met de zeer verscheiden kwaliteit van het papier en ook het gebruikte fixatief speelt een (nefaste) rol. De lijm - de kartons bestaan uit aan elkaar gelijmde vellen - is bovendien een voedingsbodem voor schimmels. Ten slotte hebben de ingrepen van de opeenvolgende eigenaars, zoals ondeskundig herstel van scheuren met ordinaire plakband, verdere schade aangebracht.

Na de reiniging werden de tekeningen opnieuw in hun oorspronkelijke bewaringsvorm, bepaald door hun afmetingen, gebracht en verpakt in aangepaste duurzame materialen. De tekeningen op schaal worden vlak bewaard in zuurvrije mappen, die op hun beurt in portefeuilles van zuurvrij karton zijn ondergebracht. De meest fragiele schaalontwerpen, vooral die op calqueerpapier, kregen als extra bescherming een polyesterhoesje, dat zuurvrij en chemisch inert is, zonder weekmakers en met een hoge resistentie tegen warmte en vochtigheid. De kleine kartons bleven vlak bewaard, rechtstreeks in de portefeuilles. De buitenmaatse kartons werden elk apart opgerold, gewikkeld in zuurvrij zijdepapier en vormvast gehouden door linten, waarop ook het inventarisnummer is aangebracht. De rollen worden op hun beurt bewaard in dozen van zuurvrij karton, gestockeerd in op maat ontworpen rekken in een geacclimatiseerd depot.

De in de inventaris geïntegreerde schademeting per tekening dient als referentie-instrument voor de conservering van de stukken. De Vlaamse Gemeenschap heeft reeds tweemaal een lot tekeningen, telkens ter grootte van een 100m², laten conserveren door paperspecialisten.

Onderzoeks- mogelijkheden

De glasramen van de Antwerpse Sint-Jacobskerk en O.-L.-V.-kathedraal, van de Sint-Gummaruskerk in Lier en de Sint-Catharinakerk in Hoogstraten, van de Sint-Michielskerk in Gent en de basiliek van Tongeren zijn bakens in onze cultuurgeschiedenis. Om een dergelijk patrimonium kunsthistorisch te bestuderen, te conserveren en waar nodig deskundig te restaureren, moeten monumentenzorgers en restaurateurs kunnen terugvallen op historische bronnen. Het archief Capronnier bezit een schat aan informatie over deze en andere glasramen in België van de vijftiende tot het begin van de twintigste eeuw en is als zodanig een fundamenteel voor ons collectief geheugen. Voor het (kunst)historisch onderzoek van zowel de restauratiepraktijk als van het creatieve oeuvre van het atelier Capronnier is het onontbeerlijk en bezit het een ijkwaarde voor een verantwoorde monumentenzorg. Het blijft wel jammer dat het bedrijfsarchief niet is bewaard.

Veel aspecten van het atelier Capronnier dienen nog te worden onderzocht: zijn pioniersrol in de Belgische en Europese glasschilderkunst, zijn specifieke kwaliteiten en verdiensten, zijn technische procedés en restauratiepraktijk, en de evoluties doorheen de opeenvolgende generaties. Ook de medewerkers van het atelier verdienen aandacht: Capronnier deed voor het tekenen van de kartons vaak een beroep op de meest vooraanstaande historieschilders van zijn tijd, die echter dat werk zelden of nooit signeerden. Wil men hun creatieve hand identificeren, dan is een vergelijkende studie aangezien.

Het atelier van Jean-Baptiste Capronnier heeft erg veel geëxporteerd, vooral dan naar Groot-Brittannië. De vraag dringt zich op waarom een buitenlands atelier opdrachten kreeg, zeker vanuit Engeland, waar de traditie van het gebrandschilderde glasraam immers veel beter in stand was gehouden dan op het Europese vasteland. Zijn er exclusieve samenwerkingsverbanden of bepaalde netwerken? Voor Nederland was dat in elk geval zo. Architect Hendrik van Tulden uit Tilburg (°1819 - Schaarbeek 1903) deed voor de beglazing van zijn nieuwbouwwerken steevast een beroep op Capronnier. Ook Lambertus Christianus Hezenmans, die vanaf 1868 de feitelijke leiding had over de restauratie en de neogotische inrichting van de Sint-Janskathedraal in 's-Hertogenbosch, liet zijn ontwerpen voor de glasramen in een vlakke, lineaire stijl realiseren door Capronnier, die ze in zijn kartons en op glas omzette in plastische figuren en scènes.

In Nederland en Groot-Brittannië heeft Capronnier bovendien niet enkel gewerkt voor rooms-katholieke kerken, maar ook voor protestantse en anglicaanse bedehuizen. Dat staat nooit expliciet vermeld op de ontwerpen, maar komt wel tot uiting in de keuze van het iconografisch programma door de opdrachtgever. Ook nieuwe negentiende-eeuwse devoties, zoals die van het Heilig Hart, of dogma's, zoals dat van de Onbevleete Ontvangenis van Maria in 1854, bieden een interessante invalshoek voor verder iconografisch onderzoek.

De verwerking van het glazeniersatelier Capronnier op KADOC opent tal van perspectieven voor het onderzoek en de restauratie van het negentiende-eeuwse glasramenpatrimonium in binnen- en buitenland.

Jesuitica in Leuven

Provinciaal archief

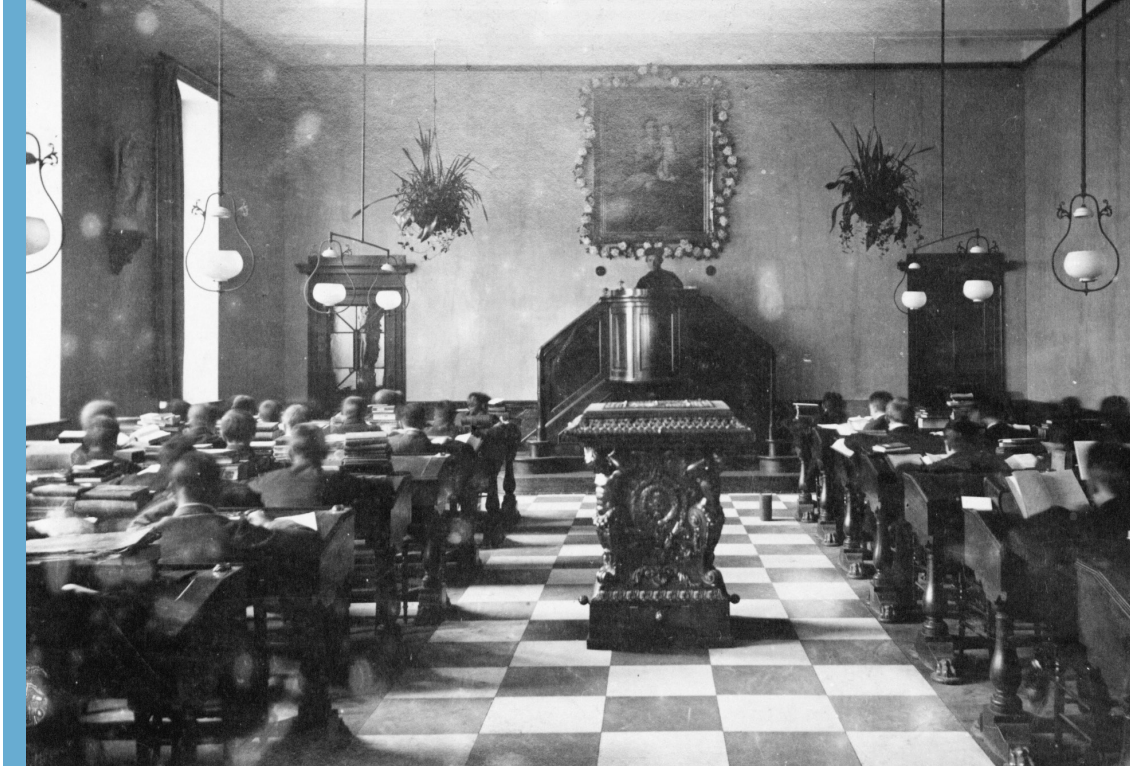
Vlaamse jezuïeten

in KADOC

Godfried Kwanten

In juli kreeg KADOC een absoluut toparchief in bewaring: dat van de Vlaamse jezuïeten (Archivum Provinciae Belgicae Septentrionalis, ABSE). In velerlei opzichten gaat het om een indrukwekkend bestand. Wat omvang, inhoudelijke verscheidenheid en onderzoeksmogelijkheden betreft, kent het archief nauwelijks een gelijke in de toch al rijke KADOC-collectie.

De Vlaamse jezuïeten-orde en haar archief Opgeheven in 1773, werd de jezuïetenorde in 1814 opnieuw erkend door paus Pius VII. In ons land waren de jezuïeten pas officieel welkom na de onafhankelijkheid in 1830. Dankzij de nieuwe grondwet, met haar waarborgen voor vrijheid van godsdienst, vereniging en onderwijs, kreeg de orde hier de wind in de zeilen. Al in november 1830 werd in Gent het eerste huis officieel erkend. Andere huizen volgden, nieuwe leden traden in en in december 1832 werd de nieuwe Belgische jezuïetenprovincie gesticht. Die zou in de jaren daarna veel nieuwe huizen en werken aannemen. Haar leden zouden niet alleen op het kerkelijk-religieuze leven van ons land een stempel drukken, maar speelden ook op het intellectuele, sociale, culturele, onderwijskundige en politieke domein een vooraanstaande rol. In 1935 splitste de unitaire Belgische jezuïetenprovincie zich in twee delen en gingen de Vlaamse en Waalse provincie elk hun eigen weg (Noord-Belgische en Zuid-Belgische provincie).

De expansie van de Belgische jezuïetenorde na 1830 vertaalde zich ook in een enorme en verscheiden archiefproductie, die centraal bewaard en beheerd bleef. Dat veranderde in 1935, toen twee afzonderlijke archieven ontstonden, namelijk dat van de Vlaamse en van de Waalse jezuïeten. In het eerste archief kwam ook het vroegere unitaire bestand terecht. Afhankelijk van hun ligging belandden de archieven van de lokale gemeenschappen in het Noord-Belgische of het Zuid-Belgische archief. Het archief van de Vlaamse provincie bleef tot 1990 bewaard in de Gesù-residentie in Brussel; daarna verhuisde het naar het studiehuis van de Sociëteit in Heverlee, waar de laatste archivaris, pater Daniël Butaye, de zorg ervan waarnam.

KADOC-medewerker Jo Luyten bereidde er al enkele jaren de overdracht naar KADOC voor door de ontsluiting van het omvangrijke bestand (ca. 350 strekkende meter) te uniformiseren en te automatiseren. In KADOC vindt het archief van de Vlaamse jezuïetenprovincie dat van haar Zuid-Belgische tegenhanger (met inbegrip van Luxemburg) terug, dat daar al sinds de zomer van 2010 wordt bewaard. In een van de volgende nummers van de KADOC-*Nieuwsbrief* komen we nog uitgebreid terug op de inhoud en de onderzoeksmogelijkheden van dat archief. De twee aparte bestanden, eens onderdeel van eenzelfde geheel, worden zo opnieuw ruimtelijk verenigd en ter beschikking gesteld van de onderzoeker.

Inhoud en structuur van het archief

Het archief van de Noord-Belgische jezuïetenprovincie bevat nagenoeg uitsluitend materiaal uit de negentiende en twintigste eeuw. Het ancien-regimearchief - dat van de opgeheven 'Nederduitse provincie' dus - bevindt zich immers in het Rijksarchief in Antwerpen. Het 'moderne' archief valt op door zijn homogeniteit en standaardisering, zijn doorlopende reeksen enerzijds en door zijn diversiteit en overvloed aan historische informatie anderzijds. Het bestaat uit een aantal grote onderdelen.

Bestuur en organisatie Tot het onderdeel 'bestuur en organisatie' behoren onder andere de dossiers over de statuten en de regelgeving, evenals de series afkomstig van de bestuursinstanties. Die bundels handelen over het beleid van de provincie en over haar institutionele organisatie. Andere reeksen belichten de interne relaties, zowel die van de provincie met het generale bestuur in Rome en met andere provincies, als die van de provinciale verantwoordelijken met de eigen huizen en leden (omzendbrieven en persoonlijke briefwisseling). Tot dat onderdeel rekenen we ook het belangrijke en omvangrijke archiefdeel dat de geheel eigen en langdurige vorming en opleiding van de kandidaat-jezuïeten betreft. Activiteitsverslagen van provincie en huizen geven een beeld van continuïteit, maar ook van evolutie, bijvoorbeeld ten tijde van de wereldoorlogen of onder invloed van de vernederlandsing. Te vermelden zijn ten slotte de documenten over de periode 1814-1830, toen de jezuïetenorde in onze streken nog niet was toegelaten, maar toch reeds discreet werkzaam was.

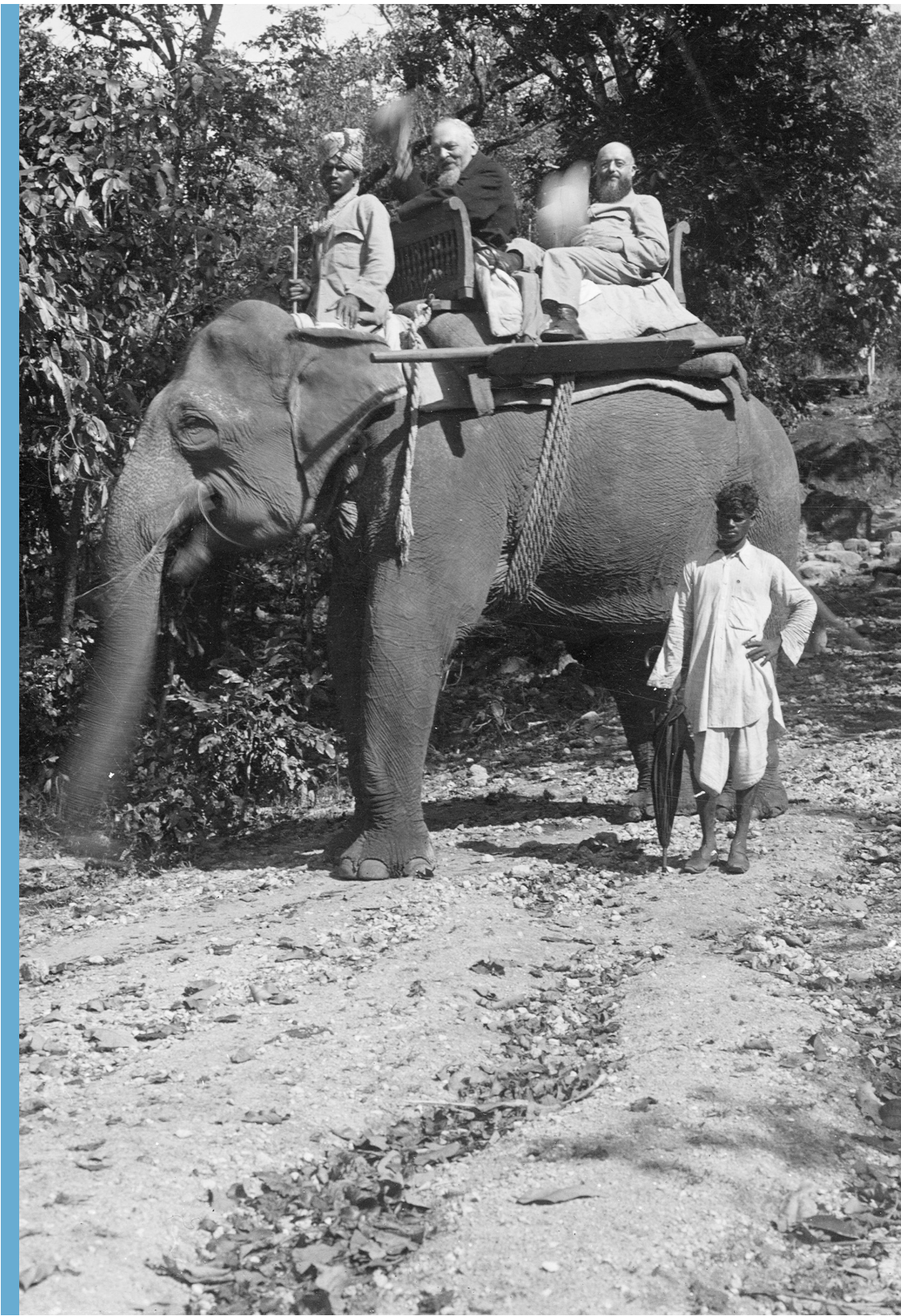
Huizen en werken De bestanden van lokale jezuïetenresidenties (o.a. in Brugge, Brussel, Gent, Kortrijk, Leuven en Oostakker), colleges (o.a. in Aalst, Antwerpen, Borgerhout, Brussel, Gent, Heverlee en Turnhout) en retraits huizen (Alken, Drongen, Gent en Lier) vormen telkens kleine archieven op zich. Ze documenteren de stichting en groei van die huizen, de activiteiten en het leven van hun bewoners en verantwoordelijken, de banden met de lokale gemeenschap, het plaatselijke kerkelijk-religieuze, sociale en culturele leven, de materiële ontwikkeling van de gebouwen enzovoort.

Nauw daarmee samenhangend zijn er de rijke bestanden die handelen over de 'opera' of de pastorale werken van de jezuïeten. De onderwijsactiviteiten staan daarbij vanzelfsprekend centraal, maar even overdadig zijn de documenten inzake de zielzorg. Ze geven een inkijk in onder andere de volksmissies, de retraits, de werking van de Mariacongregaties en de latere Gemeenschappen van Christelijk Leven, het Apostolaat van het Gebed, de Bonden van het H. Hart, Zedenadel en de Ignatiusvereniging.

De intellectueel-wetenschappelijke activiteiten van de jezuïeten worden ruim geïllustreerd aan de hand van dossiers over hun periodieken als *De Vlaamse Linie* en *De Linie*, de activiteiten van de bollandisten en van het Ruusbroecgenootschap. Ook het sociale apostolaat is goed vertegenwoordigd in het archief, met de dossiers van de Xaverianengenootschappen, de Rafaëlistenvereniging (voor het personeel van spoorwegen, post, telegraaf en telefoon), het migrantenwerk (o.a. Vlaamse boeren in Frankrijk), het wijk- en schipperswerk, Pro Mundi Vita, Pax Christi, Marriage Encounter, Jesuit Refugee Service enzovoort.

De missieactiviteit vormt een laatste, belangrijk apostolaatsveld. Vlaamse jezuïeten waren actief in landen op diverse continenten, van de Verenigde Staten over India (1859-1950) en Ceylon tot Congo. In die Belgische kolonie waren/zijn ze actief in de Kwangomissie (1893-heden). De bundels in het archief bevatten onder andere briefwisseling met hogere ambtenaren en lokale missionarissen, alsook dagboeken van missieposten en documenten inzake de zogenaamde 'kapelhoeven'. Ook de aanwezigheid van Vlaamse jezuïeten in Rhodesië, Guatemala, Ethiopië en Japan kreeg haar neerslag in het archief. Dat is eveneens ruim het geval voor de missieactie en -propaganda aan het thuisfront, die onder meer aan bod komt in het tijdschrift *Pro Apostolis*.

Op stap in Jashpur tijdens
de visitatie door provinciaal
Willaert van de Indiamissie,
1927.
[KFH2545]

Leden De studie van een welbepaald ‘werk’ of apostolaats-domein moet uiteraard steeds in combinatie gebeuren met de raadpleging van de archieven van de verantwoordelijke jezuïeten. In het archief van de Vlaamse provincie berusten ruim driehonderd persoonsarchieven. Die bestanden verschillen erg qua belang en omvang. Soms betreft het archivalische kleinoodjes, dan weer gaat het om uitgebreide en waardevolle gehelen, bijvoorbeeld de archieven van de stichter van het retraitshuis in Drongen, Adolf Petit, van de moraaltheoloog Arthur Vermeersch, van de Amerikamissionaris Pieter Jan De Smet en de Indiaanmissionaris Constant Lievens of van Vaast Van Bulck, etnograaf en Afrikaspecialist.

*Heilig-Hartfeesten in
Lauwe, 1927.
[ABHH V11]*

Publicaties en audiovisuele materialen In nauwe samenhang met het archief werden ook audiovisuele collecties (10 palletten!) en boekenbestanden aan KADOC overgedragen. Die eerste, zeer omvangrijke erfgoedcategorie bestaat uit foto- en prentencollecties, die alle aspecten van de orde belichten. Ze bevatten onder andere portretten van de leden en foto’s en/of prentkaarten van huizen en gemeenschappen. Ook de opleidingsinitiatieven en de diverse apostolaatswerken zijn zeer goed ‘visueel’ gedocumenteerd, bijvoorbeeld de activiteiten in de missiegebieden en de missiepropaganda in Vlaanderen, de Mariacongregaties, de Bonden van het H. Hart (met onder meer affiches) en de Xaverianenbonden. Een zeer rijke iconografie van ‘eigen’ heiligen als Sint-Ignatius, Sint-Jan Berchmans en Sint-Franciscus Xaverius ontbreekt evenmin.

Wat de publicaties betreft, is er de waardevolle verzameling van duizenden zogenaamde ‘scripta’ of publicaties van de leden, naast de publicaties van de eigen jezuïeten-uitgeverijen, vaak gekoppeld aan een apostolaatswerk. Ze bestrijken de meest diverse domeinen, gaande van theologische traktaten over onderwijs-handboeken tot sociale manifesten. Vooralsnog blijven ze in Heverlee, om op middellange termijn bij het al overgedragen archief te worden gevoegd. Nu al kwamen grote en kleine tijdschriftreek-

sen over die door de jezuïeten werden uitgegeven, evenals een verzameling jaarcatalogi van jezuïetenprovincies van over heel de wereld van ca. 1815 tot heden.

Ontsluiting, raadpleging en onderzoek

Het archief van de Vlaamse jezuïeten werd de afgelopen tientallen jaren al intensief en vanuit de meest verscheiden invalshoeken geraadpleegd door diverse categorieën onderzoekers uit binnen- en buitenland. De toegankelijkheid werd verzekerd door de opeenvolgende archivariissen van de orde, die het archief, onderdeel per onderdeel, via gedetailleerde lijsten ontsloten. Die deellijsten werden nu herwerkt en ingevoegd in een globale structuur. Het archief werd opnieuw genummerd en herverpakt. Via scope-Archiv zullen de beschrijvingen weldra online (via de KADOC-website en LIAS) raadpleegbaar en doorzoekbaar zijn. Voor de eerste maal krijgt de onderzoeker zo aan de hand van een onlinewerkinstrument een globaal zicht op het totale archief van de Vlaamse jezuïeten. Dossiers worden in hun onderlinge samenhang gepresenteerd én in combinatie met audiovi-suele en gepubliceerde documenten ontsloten. De netwerk-catalogus Libis legt eveneens relaties met waardevolle gepubliceerde erfgoedcollecties van Belgische en Nederlandse jezuïeten bewaard in de Maurits Sabbebibliotheek (bibliotheek van de Faculteit Theologie). Op die wijze wordt aan de K.U.Leuven een uniek Jesuitica-bronnenaanbod bewaard en beschikbaar gesteld.

Deze aanpak zal de rijke inhoud van het bestand optimaal tot zijn recht laten komen. Die overschrijdt immers ruim de interne geschiedenis van de orde (bestuur, financieel en materieel beheer, spiritualiteit, opleiding, leden, huizen) en het religieus-kerkelijke verleden van ons land. Het archief en zijn onderdelen bestrijken ook een veelheid van maatschappelijke domeinen (onderwijs en wetenschap, gezinswerking, sociale actie) waarop de jezuïeten, collectief of als individu, hun invloed lieten gelden en waarop ze hun sporen nalieten in de afgelopen 180 jaar.

De raadpleging van het archief kan vanaf augustus 2011 in de KADOC-leeszaal. Onderzoekers dienen ter plaatse de toestemming aan te vragen van de Sociëteit-eigenaar, die inzake toegankelijkheid internationaal aanvaarde termijnen hanteert (o.a. 30, 50 of 100 jaar na het ontstaan van de documenten), afhankelijk van het persoonlijke en/of vertrouwelijke karakter van de dossiers.

DE ZIEL VAN HOLLAND & 125 JAAR ACV ZOMERTENTOONSTELLINGEN OP KADOC

Tot 17 september kunt u op KADOC nog terecht voor twee tentoonstellingen.

In *De ziel van Holland* presenteert Thomas Coomans, docent architectuurgeschiedenis en monumentenzorg aan de K.U.Leuven, een treffende fotoreeks over de invloed van het landschap en de architectuur op onze religieuze beleving en vice versa.

In de Vlemingckxkapel loopt de tentoonstelling *125 jaar ACV*, waarvoor KADOC de basisteksten leverde en zijn foto- en affichedecollectie ter beschikking stelde.

Archieven van contemplatieve gemeenschappen

Bij het overlijden van zuster Renild Soumillion

Godfried Kwanten

Op 18 juni overleed zuster Renild Alice Soumillion (°11 augustus 1929), claris in Kessel-Lo. Zr. Renild was jarenlang archivaris van haar gemeenschap en van de Vlaamse Clarissenfederatie. Al in het begin van de jaren 1980 zocht zij contact met KADOC en was zij een trouwe bezoeker van onze Ontmoetingsdagen en vormingssessies. Haar zorg ging in de eerste plaats naar het archief van haar eigen klooster, dat van de clarissen in Leuven, later in Kessel-Lo. Maar zij werd ook de vertrouwenspersoon en de contactfiguur van KADOC bij uitstek op het ruimere terrein van de archieven van de contemplatieve gemeenschappen in Vlaanderen.

De wereld van de vrouwelijke contemplatieve kloosters vormt traditioneel een vrij moeilijk werkterrein voor de KADOC-archiefconsulent. Enerzijds was het als buitenstaander niet steeds vanzelfsprekend om toegang te krijgen tot die gesloten gemeenschappen. Mentale barrières moesten worden gesloopt. Anderzijds bestond er in die kloosters ook nauwelijks belangstelling voor of deskundigheid inzake archiefopbouw en -bewaring. De onthechte levenshouding leidde ertoe dat er - ten onrechte - weinig belang werd gehecht aan het eigen verleden en 'materiële zaken' als het eigen archief. Hooguit werden enkele memorabilia of stukken met een religieus-spirituele dimensie gekoesterd. Documenten inzake bestuur, huishouden, vieringen, vormingssessies, liturgie, materiële cultuur enzovoort werden - als ze al bewaard bleven - niet als kloosterarchief beschouwd.

Dat er zich in de afgelopen jaren ter zake een mentaliteitswijziging voordeed, was mee de grote verdienste van zr. Soumillion. In haar eigen religieuze familie - de vrouwelijke tak van de franciscaanse beweging - maar ook in andere contemplatieve gemeenschappen vroeg ze aandacht voor het archief, sensibiliseerde zij de oversten en sprak ze mogelijke kandidaat-archivarissen aan. Van aandachtig luisteraar op vormingsdagen werd ze er een enthousiast spreekster die zeer concreet over haar archiefactiviteiten verslag uitbracht. Meermaals bracht ze medearchivarissen en oversten samen, ook in KADOC, om hen warm te maken voor het archiefwerk en hun de basisbeginselen daarvan bij te brengen. Ze wees hen op het belang van het religieus erfgoed in het algemeen en het archief in het bijzonder om tot een correcte kennis te komen van het eigen verleden. De kennis van de traditie en van de evolutie van de eigen levenswijze en spiritualiteit beschouwde ze als een noodzaak voor iedere contemplatieve gemeenschap. Volgens haar moest onderzoek op basis van goed beheerde archieven uitmaken wat de essentie was van de contemplatieve levenswijze en wat 'ballast van het verleden' was.

Voor KADOC opende zr. Soumillion vele deuren. Onder haar impuls werden de, al bij al nog vele archiefdocumenten die restten, in de kloosters en abdijen gecentraliseerd. Ofwel werden ze ter plaatse en met inachtneming van de archiefbeginselen bewaard en geordend, ofwel werden ze bij KADOC in bewaring gegeven. Een waardevol patrimonium werd op die wijze vooralsnog gevrijwaard. Het kwam ook steeds vlotter in het bereik van onderzoekers.

Toen enkele jaren geleden in de schoot van het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (CRKC) een Stuurgroep werd opgericht om de werking rond kerkelijke archieven te coördineren en te stimuleren, was zr. Soumillion de vanzelfsprekende vertegenwoordigster vanwege de vrouwelijke contemplatieve religieuzen. Mee door haar voorbereidend werk kon een systematische registratie van archieven van contemplatieve gemeenschappen worden aangevat, werden archivarissen ter plaatse ondersteund of kwamen archieven van opgeheven kloosters in KADOC terecht. Met het overlijden van zr. Soumillion verliest de archiefwereld zonder twijfel een collega met grote verdiensten.

Living with History & Christian Masculinity

Twee nieuwe KADOC-publicaties

Ieper en Leuven, Münster en Frankfurt, Den Haag en Middelburg, Arras en Royan, Londen en Coventry. Wat hebben deze steden gemeen? Alle werden ze tijdens de Eerste en/of de Tweede Wereldoorlog min of meer zwaar getroffen. Ze werden deels heropgebouwd of kregen een bijna volledig nieuw uitzicht. De monumenten die er stonden, werden nauwkeurig gerestaureerd of bleven als een ruïne getuigen van het oorlogsgeweld. Die problematiek komt uitgebreid aan bod in de bundel *Living with History. Rebuilding Europe after the First and Second World Wars and the Role of Heritage Preservation*. Onder redactie van Nicholas Bullock (Cambridge University) en Luc Verpoest (K.U.Leuven) buigen meer dan twintig binnen- en buitenlandse specialisten zich over de vraag hoe tijdens en na de twee wereldoorlogen werd omgegaan met historische monumenten in België en onze buurlanden. Deze nieuwe publicatie verschijnt als twaalfde deel in de reeks KADOC Artes en wordt uitgegeven door Universitaire Pers Leuven (UPL). Alle verdere informatie en bestelmogelijkheden vindt u in bijgevoegde folder.

Ook in de reeks KADOC Studies on Religion, Culture and Society, eveneens uitgegeven bij UPL, verschijnt een nieuw boek met de enigmatische titel *Christian Masculinity*. Vanaf het midden van de negentiende eeuw werden christelijke religieuze praktijken geassocieerd met vrouwelijkheid en zachte waarden. Men sprak van een 'feminisering' van de religie, die niet verenigbaar leek met mannelijkheid. Maar was dat ook zo? In dit werk onder redactie van Yvonne Maria Werner (Lund University) gaat een internationaal gezelschap van academici in op die problematiek. Voor de Belgische invalshoek zorgt Tine Van Osselaer, die de Heilig-Hartdevotie onder de loep neemt. In bijgevoegde folder vindt u de inhoud, praktische gegevens en bestelmogelijkheden.

Werken mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Carine Dujardin / Godfried Kwanten / Rie Vermeiren / Luc Vints / *Vormgeving* / Alexis Vermeylen / *Druk* / Peeters, Herent / *Verschijnt tweemaandelijks* / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden / *Kantoor van afgifte* / 3000 Leuven 1 / *Verantwoordelijke uitgever* / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving / *Adres* / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven / *Telefoon* / +32 (0) 16 32 35 00 / *Fax* / +32 (0) 16 32 35 01 / *E-mail* / postmaster@kadoc.kuleuven.be / *Internet* / <http://kadoc.kuleuven.be> / *Giften voor KADOC* / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 40 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.